

VĒSTURES PĀRRAKSTĪŠANA KĀ NEPIECIEŠAMĪBA UN ĪGNUMS ZINĀTNES KULTŪRĀ

Andris Levāns

 0000-0003-4676-4703

Ja mēs uz mirkli iedomātos, ka arī zinātnē notikušo pagātnes un tagadnes sociālo procesu vēsturisko dinamiku spētu attēlot ar kartogrāfijas palīdzību, līdzīgi kā kalnu grēdu un upju līnijas, kamieļu vai pingvīnu populāciju vietas, tad varētu jautāt: kurā vietā uz “kartes” būtu meklējama vēstures zinātne Latvijā? Vai tā atklātos mums kā teritorija, sala, oāze, nomale vai ķermenis?

Par vēstures zinātni Latvijā un tai piederīgo pētnieku kopienu domājot, ir jāatgriežas garlaicīgi biedējošajā tagadnē, kas līdz apnikumam atgādina par nozares sociālo prestižu un simbolisko kapitālu: pēdējos gados ir notikusi kvalitatīva paaudžu maiņa un palielinājusies distance ar padomju un postpadomju periodu, par ko liecina ievērojams skaits pētījumu Latvijas vēsturē hronoloģiski un tematiski ļoti plašā tvērumā, tomēr nozare saglabā savu iekšējo noslēgtību. Iespējams, ka šāda vēstures zinātnes kolektīvā “ķermeņa konstitūcijai” ir vairāki iemesli: mēs, nozares pārstāvji, neesam sistemātiski iedziļinājušies šīs zinātnes “ķermeņa” anatomijā, it sevišķi padomju perioda radīto patoloģiju un disfunkciju izcelsmē un sekās, labi zinādami, ka vēstures zinātne bija ideoloģiski angažēta joma, kas pielāgoja un pielāgojās sistēmisko pagriezienu konjunktūrai; droši vien tieši tāpēc noklusējuma režīmā Latvijas sabiedrībā arvien latentā formā saglabājas piesardzīga attieksme pret vēstures zinātne un, ja mūsu maņas to spēj just, freidiskā “īgnuma” radīta rūgtā pēcgarša nozarē.

Lai šo stāvokli mainītu, būtu jāveicina nozares iekšējās debātes par vēstures zinātnes sistemātisku izpēti. Un vēl viens "īgnuma" un neērtuma iemesls izriet no iepriekšējā: vēstures zinātne Latvijā garajā padomju periodā ilgstoši atradās ārpus dziļās ietekmes zinātņu diskursiem par metodi, jēdzieniem un interpretācijām sociālajās un humanitārajās jomās, kuru rosinātie "pagriezieni" (*turns*) paliekoši izmainīja Rietumu zinātnes un zināšanu kultūru. Šī intelektuālā atsvešinātība Latvijas vēstures zinātnē postpadomju posmā netika pārvarēta, tā tika kompensēta ar novecojušiem, ideoloģiski pielāgotiem un nezinātniskiem nacionālā romantisma, krievu impērisko naratīvu un marksistisko fantāziju radītiem jēdzieniem, konstrukcijām un interpretācijām, it sevišķi par viduslaiku un jauno laiku vēstures tēmām domājot.

Šie anahronismi ir atstājuši nospiedumus vēstures zinātnē, vēsturnieku domāšanā, valodas pieradumos un naratīvā, kā arī Latvijas sabiedrības kolektīvajā atmiņā. Latvijas pagātne tās daudzveidībā un laikā mērāmā dziļumā tika tādējādi atsvešināta no cilvēkiem, kam šodien nepieciešama emocionāla piesaiste šai valstij. Tuvināšanās elitārajai intelektuālo sarunu telpai, ko rada metodes diskurss, un iekļaušanās Rietumu zinātnes daudzbalīgajā kultūras fenomenu paradigmā notiek tikai tagad. Sliexsnis ir pārkāpts. Un vēstures lielo un mazo formu naratīvu pārrakstīšana un jaunrade kā eksistenciāla zinātnes nozares nepieciešamība un domāšanas atjaunotne Latvijā ir sākusies.

Zinātnes praktiskā jēga un kolektīvais labums ir piesaukti kā "mērs" vai "svars", ar kuru zinātnieku kopienai ir un bija jāvar pamatot un attaisnot sava eksistence un cena. Ja izpratni par zinātnes uzdevumiem vienkāršoti reducē līdz formulai "savākt datus un aprakstīt tos", tad pazaudēts ir būtiskais – kritiska informācijas analīze un interpretācija, bet šāda pieeja zinātniekiem liek justies vainīgiem un meklēt vārdus aizstāvībai vai savas eksistences attaisnojumiem. Ilgstoši kaltušajā postpadomju kultūrslānī magnolijas nezied.

Pagātne un iespēja to skaidrot nepieder tikai vēsturniekiem. Jautājums, ja tāds tiktu uzdots, varētu būt par līdzekļiem, formām un tehnikām, mērķiem un nolūkiem, ar kuriem un kuru dēļ ir iespējamās refleksijas par pagātņi, piemēram, kā "vēsture", episka drāma, romāns, opera vai luga. "Vēsturei" ir daudz seju, grimašu, balsu, intonāciju un nokrāsu. Šajā daudzveidībā un konkurējošo vēstījumu ainavā trokšņa elements būs jautājums par izstāstītās pagātnes ticamību.

Vēsturniekiem pagātnes procesu izpēte ir profesionāla izvēle un nepieciešamība, savukārt sabiedrībai kopumā šādas vajadzības un pienākuma nav; kolektīvā vajadzība pēc "vēstures" ir neikdienišķa, jo sociālo kopienu uzvedībā un komunikācijā to diktē psiholoģiska, eksistenciāla, identitātes un satversmes krīze un apjausts apdraudējums. Šādās situācijās "vēstures" utilitārais raksturs mainās, tās vērtība, līdzīgi retai precei, pieaug un nozīme politisko rituālu komunikācijā

mainās, ja pagātņi aprakstošais naratīvs tiek samērots ar tradīciju un identitātes mērauklu.

Par vēsturi, ja esam gatavi pieņemt precīzu jēdziena lietojumu un uztvert to kā naratīvu par pagātnē notikušo, populāri pierasts teikt, ka tās “miesa un kauli” ir fakti. Taču “fakti”, ja ar vārda lietojumu plašākā nozīmē saprotam noslēgtu darbību, paši par sevi nepastāv, tie tiek radīti: līdzīgi citiem verbālās izteiksmes līdzekļiem, kas nepieciešami argumentētam pagātnes vai tagadnes attēlojumam stāstījuma formā; “fakti” ir prāta konstrukcijas, kuras apraksta realitātē vai iztēlē radītus “notikumus”, attiecību konstelācijas, darbības, vietas un personas. Par vēsturniekiem varētu teikt, ka amats liek prast veidot pagātņi dziļi un analītiski reflektējošus naratīvus; šīs prasmes, protams, neatceļ “profesionālos” riskus, kuru dēļ arī akadēmiski izglītoti vēsturnieki mēdz iekrist diletantisma lamatās; iemesli šādam bīstamam pavērsienam var būt dažādi, bet biežāk sastopamie ir atpazīstami viņu producētajos tekstos un publiskajos stāstos.

Populārajiem un kolektīvajiem “tautas” pagātnes naratīviem ir sarežģītas attiecības ar akadēmisko un elitāro “vēsturi”: publiskajā pagātnes diskursā vietas pietiktu abiem, taču strīdā par atbilstību, ticamību un precizitāti izpratnē par pagātņi un tās artefaktu – tekstu, lietu, attēlu un ideju – interpretāciju liek tām konkurēt, konfliktēt un tomēr arī vienai otru papildināt. Pētījumi par atsevišķām Latvijas vēstures tēmām ir svarīgi, taču tās būs atsevišķas pagātnes epizožu rekonstrukcijas. Lai izveidotu lielo naratīvu, kas rada emocionālo piesaisti, atsevišķās epizodes un mazās formas naratīvi ir jāapvieno. Kamēr tas nav izdarīts, lielais naratīvs neveidojas. Tieši šī “vēstures” forma rada kopienas emocionālo piesaisti vēsturiskajai telpai, cilvēkiem un Satversmei – valstij.

Jautājums ir vecs kā mūsu pieredzes radītā pasaule: ar ko nodarbojas vēstures zinātne, un kādas “praktiski” lietojamas vērtības tā rada? Atbilde ir šķietami vienkārša: vēsturnieki pēta pagātnē notikušo jeb citiem vārdiem – cilvēku sabiedrības to vēsturiskajā mainīgumā un sociālo izpausmju daudzveidībā; un vēl varētu piebilst, ka vēsturnieki rada izpētes rezultātos balstītas jaunas zināšanas par šīm pagātnes sabiedrībām, uzdod jautājumus, ļaujās skepsei un šaubām par šķietami labi zināmo, atklāj ne tikai jaunas liecības par senā vai nesena pagātnē nogrimušu realitāti, bet arī izmēģina neparastas izpētes metodes, piedāvā jaunas interpretācijas un meklē citas atbildes. Mulsinošais varētu būt tas, ka vēsturnieki, līdzīgi stāstošu tekstu autoriem, rada naratīvu.

Vēsture, ja spējam vienoties, ka runājam par formu, kā izsakām savu izpratni par pagātnē notikušo, kādai sabiedrības daļai var šķist aizdomīga, ja tēma nav pietiekami patriotiska, politiski pielietojama un neturpina vai nebalstās nacionālo un ideoloģisko autoritāšu paustajās aksiomās. Protams, skatījumi, kādai ir jābūt vēsturei un kas “jādara” ar pagātņi “vēsturniekam”, modernā sabiedrībā ir

atšķirīgi; tos atšķir cilvēki un grupas vai nišas, kurām ir vai nav ietekme, piemēram, uz zinātnes politikas procesiem. Zinātne un zinātnieki arvien kādam, arī varas elitēm, šķitīs aizdomīgi šo un citu iemeslu, bet arī nesaprotamības dēļ.

Zinātnes konjunktūra liek un mudina sekot jauniem mērķiem. Kamēr nacionālo zinātnes ietvaru Latvijas politikas veidotāji ideoloģisku apsvērumu dēļ nav atcēlušī, tikmēr spēkā būs tēze: zinātniskus pētījumus, kurus konkurētspējīgā kvalitātē var veikt mūsu zinātnisko institūciju un valsts algoti vēsturnieki par šīs kultūrtelpas pagātnes tematisko un hronoloģisko daudzveidību, nevar aizstāt importēti vēstures naratīvi. Protams, tā būtu lētāk. Intelektuāla tuksneša ainavas veidošanās, izzūstot motivācijas ūdeņu kanāliem un izzūdot zinātnisko humanitāro institūtu un studiju programmu oāzēm, ir lēnas beigas. Šīm oāzēm nevajadzētu būt intelektuāļu patvēruma vietām no pasaules, kurai viņi/viņas ir pārāk dārgi un neērti pētāmo tēmu dēļ, bet gan dinamiskām un neērtu sarunu vietām, kurās dzimst jaunu ideju pasaules.

Šajā *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla* numurā ir lasāmi jauni un oriģināli pētījumi par Eiropas un Latvijas vēstures zinātnē svarīgām tēmām ar lielu izziņas potenciālu, atklājot jaunas detaļas par šķietami labi zināmo un atverot durvis uz vēl nezināmo, kā arī publicēts arhīvu dzilēs glabāts neparasts avotu materiāls.

Romas pāvestu apustulisko vēstuļu retorikā, kas konceptuāli pamato kristīgās misijas sakrālo un politisko mērķi topošajā Livonijā, lasāmi literāri stilizēti dabas pārveides tēlojumi. Ar augu, ūdens, zemes un auglības/neauglības metaforu un alegoriju palīdzību kūrijas autori piešķīra pārmaiņām kristietības polarizētajās sociālajās un telpiskajās struktūrās simboliska vēstījuma nozīmi, kas ļāva ieviest nošķirumu starp profāno vietu un sakrālo ainavu, leģitimēt kristīgo misiju un iedibināt jaunas institucionālās un varas attiecības. Dabas simboliskās pārveides naratīvu nesošie poētiskās tēlrades līdzekļi Romas kūrijas retorikā pildīja teoloģiskas un politiskas argumentācijas funkcijas, kuru izpēte turpina žurnāla iepriekšējā izdevumā (2024/2) iesākto tēmu par dabas retorisko iekļaušanu un pakļaušanu viduslaiku Livonijas sakrālajā ainavā 13. gadsimta pirmajā pusē un Livonijas *loci amoeni* (piemīlīgās vietas) kā literāras tēlrades instrumentu. Kūrijas dabas pārveides retorikas paraugu ietekme ir atklājama Rīgas domkapitula producēto tekstu – dokumentu un vēstures naratīva – valodā; šie teksti atdarināja un pārņēma kūrijas satura un stila paraugus, kā arī formēja Livonijas dabas stilizācijas naratīvu un politiskās komunikācijas tradīciju (*Andris Levāns, Rūdolfs R. Vītoliņš*).

Diplomātija Eiropas 18. gadsimta sākuma ģeopolitikā bija neparedzamu seku un pieredzes lauks, ja varas un ietekmes pārdali Baltijas jūras telpā, kā ierasts, risināja karavadoņi un armijas: Jana Plātera diplomātiskā misija Rīgā un Vidzemē

1710.–1716. gadā darbojās Polijas-Lietuvas kopvalsts interesēs, taču bez Seima oficiālas pilnvaras. Sarunas ar krievu cara Pētera I pārstāvjiem Rīgā bija jāuzsāk pēc iespējas ātrāk, ja Polijas karaliste gribēja panākt sev izdevīgu militāro un ekonomisko jautājumu regulējumu Kurzemē un Inflantijā. Plātera misija bija jauna forma Polijas-Lietuvas kopvalsts diplomātijā, kas ļāva, apejot Seimu, tiešāk un dinamiskāk risināt kritiskas situācijas ārpolitikā (*Mindaugas Šapoka*).

Latviešu pāreja Maskavas patriarhāta krievu pareizticībā sākās 19. gadsimta 40.–50. gados un bija Krievijas impērijas iestāžu vadīts un uzraudzīts process. Latvijas pareizticīgās baznīcas attiecības ar valsti un sabiedrību 20. gadsimta 20.–30. gados, atrodoties Maskavas patriarhāta jurisdikcijā, atklājas ne tikai publiski provokatīvajā jautājumā par tās krieviskumu vai latviskumu. Šajā laikā veikto statistikas datu apkopojumi ļauj konstatēt latviešu pareizticīgo draudžu kvantitatīvās dinamikas pieaugumu, kas savukārt dod iespēju skaidrot sociālos procesus baznīcas struktūrās kā šo draudžu ietekmes palielināšanos (*Baiba Pazāne*).

Lietuvas politiskās sistēmas attīstība ir piedzīvojusi spraigu parlamentāro posmu 1920.–1926. gadā un atjaunotā valstiskuma laiku 1990.–2020. gadā. Izpratni par sociālo un politikas procesu dinamiku ļauj iegūt abiem posmiem raksturīgo elementu – partiju, vēlēšanu un konstitucionāli tiesisko aspektu – salīdzinošā sistēmiskā, institucionāli juridiskā un vēsturiskā analīze. Šāda analīze ļauj konstatēt vienas valsts ietvaros un demokrātijas apstākļos vēsturiski determinētas dažādas politisko sistēmu, institucionālo struktūru un politiskās ietekmes stratēģijas, kas atšķirīgi ietekmēja valstiskuma attīstību, nacionālās identitātes un etniskās politikas uztveri, kā arī Lietuvas sabiedrības kolektīvo attieksmi būtisku izvēļu un pārmaiņu kontekstā 20.–21. gadsimtā (*Martinas Malužinas*).

Latvijas valstiskuma atjaunošanas vēsturē ārpolitikas ilgtermiņa koncepcijas izveide un definētie mērķi 20. gadsimta 90. gadu pirmajā pusē atklāj ģeopolitisko izvēļu virzienu – tuvināšanos Rietumu eiroatlantiskajām institūcijām un piesardzīgu attālināšanos no Krievijas. Integrācija NATO un Eiropas Savienībā par oficiālu Latvijas ārpolitikas mērķi tika deklarēta 1995. gadā. Kā šāda ārpolitikas koncepcija ietekmēja Latvijas iekšpolitisko procesu attīstību un kā raksturojama prezidenta, parlamenta, valdību un ārlietu ministru darbība tās realizēšanā, ļauj skaidrot vēsturisko procesu analīze (*Jānis Taurēns*).

Klaipēdas apgabala aneksija 1939. gada martā bija vēl viens Vācijas agresīvās ģeopolitikas solis Eiropā, kas tuvināja jaunam pasaules karam. Polijas sūtniecības dažāda ranga darbinieki Rīgā dažas dienas pēc Klaipēdas aneksijas sūtīja Ārlietu ministrijai Varšavā ziņojumus par Latvijā vērotajiem noskaņojumiem un reakcijām sabiedrībā un presē. Šo vēstures avotu publikācija atklāj jaunas un līdz šim nezināmas detaļas, tulkojums un komentāri ļaus precīzāk uztvert to saturu vēsturiskajā kontekstā (*Ēriks Jēkabsons*).

Ar eseju stilam piemītošu vieglumu un intriģējošu intonāciju polemisko un nepieradināto atklāj žurnālā publicētie grāmatu apskati, kas veltīti divām monogrāfijām. Baltijas apgaismības fenomenu palīdz izzināt un saprast pietuvinājums konkrētiem cilvēkiem un tekstiem, kuri radīja un paši iemiesoja laikmeta vadošās idejas. Paula Daijas monogrāfija ir šāds pietuvinājums 18. gadsimta beigu un 19. gadsimta pirmās puses ideju pasaulei, kas Baltijas kultūrtelpā formēja citādu izpratni par literatūras un grāmatu lasīšanu kā kultūras pieredzi; tās ietekmē veidojās jauna – latviešu literatūra. Šo kultūras procesu izpēte atklāj līdz šim nezināmas detaļas un šķautnes Baltijas vācu intelektuāļu un rakstnieku kā starpnieku kolektīvajā biogrāfijā un subjektīvajā portretējumā (*Raivis Bičevskis*). Latvijas valstiskās suverenitātes pārtraukšana un atcelšana, PSRS īstenojot okupāciju un aneksiju, bija 1939.–1940. gadā mērķtiecīgi sagatavotas politikas rezultāts ekspansijai Baltijā. Šim notikumam kompleksam ir veltīti neskaitāmi pētījumi, kas meklē un piedāvā atbildes un versijas uz šķietami vienkāršiem jautājumiem – kā, piemēram, PSRS izdevās nosacīti viegli un bez institūciju un sabiedrības pretestības realizēt Latvijas okupāciju? Aivara Strangas monogrāfija apraksta un skaidro Latvijas iekšpolitiskās situācijas specifiku un valdības izdarītās izvēles, PSRS īsteno to ietekmes stratēģiju un Eiropas valstu valdību atturīgi vērojošo attieksmi pret Latvijas, arī Lietuvas un Igaunijas valstiskuma likvidāciju. Toreiz, lai leģitimētu šādus acīmredzamus starptautisko tiesību pārkāpumus, PSRS maldināja gan Latvijas, gan starptautisko sabiedrību ar retorisko argumentu par “tautas gribu”. Šodien šis pētījums ļauj precīzi argumentēt, ka PSRS īstenotā agresīvā politika ir vērtējama kā rupjš starptautisko tiesību pārkāpums un okupācijas fakts neatcēla Latvijas valsts kā starptautiskā tiesību subjekta konstitucionālo nepārtrauktību (*Jānis Pleps*).

Šim *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla* numuram bija jātop viegli, taču notika pretējais, un radīšanas process ķērās un līdz pēdējai zīmei manuskriptā un maketā likumoja daudz ilgāk, nekā laika limits pieļauj. Darbs ir paveikts. Autoriem un autorēm es vēlos pateikties par labiem tekstiem, pacietību un izturību kopīgajā darbā, slīpējot un precizējot saturu un stilu, kā arī par sapratni un atbildīgo attieksmi. Katrs zinātniska žurnāla numurs, un atkal atkārtotšu paša teikto, kura redakciju un autorus vada vīzija par modernas zinātnes izcilu sniegumu un kas pretendē uz augstu kvalitāti, pieprasa no visām iesaistītajām pusēm vērību pret detaļām un kopējo kontekstu, skaidru konceptuālu redzējumu un pārdomātu intelektuālo, tehnisko un finanšu resursu ieguldījumu. Ja šajā darbā prieku un azartu mēdz apēnot nogurums, skepse un laika bads, tad šim blaknēm tomēr nav lemts aizēnot prieku par zinātniski augstvērtīga žurnāla numura iznākšanu. Patiesas pateicības vārdus es gribu veltīt latviešu valodas literārajai redaktorei Inārai Stašulānei un angļu valodas literārajai redaktorei Antrai

Legzdiņai par pacietību, vērību, atsaucību un rūpību, kā arī Latvijas Universitātes Akadēmiskā apgāda personālam un Latvijas Universitātei par atbalstu.

Godātās lasītājas un lasītāji, es novēlu Jums atklāšanas prieku, lasot šajā numurā publicētos tekstus par Latvijas un Baltijas pagātnē nogrimušajām pasaulēm un cilvēkiem. Vēstures zinātne piedāvā Jums un mums iespēju sarunāties un domāt, argumentēt un strīdēties par pagātņi un to skaidrojošajiem naratīviem, tā ļauj būt mums brīviem.

THE REWRITING OF HISTORY AS A NECESSITY AND AN UNEASINESS IN THE CULTURE OF SCIENCE

If we were to imagine for a moment that the historical dynamics of past and present social processes in science could be depicted through cartography, much like mountain ranges and river courses, or the locations of camel or penguin populations, then we might ask: where on the “map” would the discipline of history in Latvia be found? Would it appear to us as a territory, an island, an oasis, a periphery, or a body?

When considering the field of history in Latvia and its research community, one must return to the drearily daunting present, which serves as a constant reminder of the discipline’s social prestige and symbolic capital. In recent years, there has been a significant generational shift, and the distance from the Soviet and post-Soviet periods has grown, as evidenced by a considerable number of studies on Latvian history covering a very broad chronological and thematic scope; nevertheless, the discipline remains internally insular. There may be several reasons for this collective “body constitution” of historical science: we, as representatives of the field, have not systematically delved into the anatomy of the “body” of Latvian historical science, especially the origins and consequences of the pathologies and dysfunctions created during the Soviet period, knowing full well that historical science was an ideologically engaged field that adapted to and was shaped by the circumstances of systemic shifts. It is highly likely that this is precisely why, in Latvian society, a cautious attitude toward the study of history persists in a latent form by default, along with – if our senses are attuned to it – the bitter aftertaste in the field caused by Freudian “uneasiness”.

To change this situation, we should encourage an internal debate within the field regarding the systematic study of the history of science. Another source of “uneasiness” and discomfort stems from the previous point: During the long Soviet period, the discipline of history in Latvia remained largely outside the influence of scholarly discourses on methodology, concepts, and interpretations in the social sciences and humanities, whose “turns” permanently transformed Western culture of science and knowledge. This intellectual alienation in Latvian academia was not overcome in the post-Soviet period. It was compensated for with outdated, ideologically adapted, and unscientific concepts,

constructs, and interpretations generated by national romanticism, Russian imperial narratives, and Marxist fantasies, particularly when considering topics in medieval and modern history.

These anachronisms have left their mark on the discipline of history, on historians' thinking, on linguistic conventions and narratives, and on the collective memory of Latvian society. Latvia's past, in all its diversity and depth measured in time, has thus been alienated from people who today and now need an emotional connection to this country. The convergence with the elitist space of intellectual discourse created by methodological discourse, and the integration into the polyphonic paradigm of cultural phenomena in Western scholarship, is only now taking place. The threshold has been crossed. And the rewriting and creation of narratives in the grand and minor forms of history – as an existential necessity for the scientific field and a renewal of thought in Latvia – has begun.

The practical significance of science and the common good have been invoked as the “yardstick” or “measure” by which the scientific community must and has had to justify its existence and value. If the understanding of science's tasks is simplistically reduced to the formula “collect data and describe it”, then the essential – critical analysis and interpretation of information – is lost, but such an approach makes scientists feel guilty and forces them to look for words to defend themselves or justify their existence. In the long-forged post-Soviet cultural landscape, magnolias do not bloom.

The past and the ability to interpret it do not belong solely to historians. The question, if one were to be posed, might concern the means, forms, and techniques, as well as the goals and intentions, through which and for which reflections on the past are possible – for example, as “history”, epic drama, novel, opera, or theatrical play. “History” has many faces, expressions, voices, intonations, and nuances. In this diversity and landscape of competing narratives, the element of noise will be the question of the credibility of the past as told.

While for historians the study of past processes is a professional choice and a necessity, society as a whole has no such need or obligation; the collective need for “history” is extraordinary, as it is dictated in the behaviour and communication of social communities by psychological, existential, identity's, and constitutional crises, as well as a perceived threat. In such situations, the utilitarian nature of “history” changes; its value, like that of a rare commodity, increases, and its significance in political ritual communication shifts when the narrative describing the past is measured against the yardstick of tradition and identity.

When it comes to history – if we are willing to accept the precise use of the term and view it as a narrative of past events – it is commonly said that its “flesh and bones” are facts. However, “facts” – if we understand the word in its

broader sense to mean a completed action – do not exist on their own; they are created: much like other means of verbal expression necessary for a reasoned depiction of the past or present in narrative form; “facts” are mental constructs that describe “events”, constellations of relationships, actions, places, and persons created in reality or in the imagination. One might say that historians' profession requires them to construct deeply analytical and reflective narratives of the past; these skills, of course, do not eliminate the “professional” risks that cause even academically trained historians to fall into the trap of dilettantism. The reasons for such a dangerous turn of events may vary, but the most common ones are recognisable in the texts they produce and in their public narratives.

Popular and collective “folk” narratives of the past have a complex relationship with academic and elitist “history”: there is room for both in public discourse on the past, yet the dispute over the appropriateness, credibility, and accuracy of interpretations of the past and its artefacts – texts, objects, images, and ideas – forces them to compete, conflict, and yet also complement one another. Research on particular themes in Latvian history is important, but these will remain isolated reconstructions of past episodes. To create the grand narrative that fosters emotional attachment, these individual episodes and small-scale narratives must be brought together. Until this is done, this grand narrative will not take shape. It is precisely this form of “history” that creates the community’s emotional connection to the historical space, people, and Constitution – the nation.

The question is as old as the world shaped by our experience: what does the discipline of history study, and what “practical” value does it offer? The answer is seemingly simple: historians study what happened in the past – in other words, human societies in their historical change and the diversity of their social expressions; and one might add that historians generate new knowledge about these past societies based on the results of their research, ask questions, allow for scepticism and doubt regarding what is seemingly well-known, uncover not only new evidence about realities lost in the distant or recent past, but also experiment with unconventional research methods, develop new interpretations, and seek alternative answers. What may be confusing is that historians, like authors of narrative texts, create a narrative.

History, if we can agree that we are talking about the form in which we express our understanding of what happened in the past, may seem suspicious to some segments of society if the topic is not sufficiently patriotic, politically applicable, and does not continue or is not based on the axioms expressed by national and ideological authorities. Of course, views on what history should be and what a “historian” should “do” with the past differ in modern society; they are shaped by people and groups or niches that do or do not have influence, for

example, on science policy processes. Science and scientists will always seem suspicious to some, including the ruling elites, for these and other reasons, but also due to of a lack of understanding.

The current state of science compels and encourages us to pursue new goals. As long as Latvian policymakers have not abolished the national science framework for ideological reasons, the following thesis will remain valid: scientific research – which can be conducted at a competitive level by our scientific institutions and state-funded historians on the thematic and chronological diversity of this cultural space's past – cannot be replaced by imported historical narratives. Of course, that would be cheaper. The shaping of an intellectual desert, as the channels of motivation dry up and the oases of humanities institutes and study programmes vanish, is a slow demise. These oases should not be places of refuge for intellectuals from a world that finds them too expensive and uncomfortable to study, but rather dynamic and spaces for uncomfortable conversation where new worlds of ideas are born.

This issue of the *Journal of the Institute of Latvian History* features new and original research on topics of great significance to European and Latvian historical scholarship, revealing new details about the seemingly well-known and opening doors to the yet unknown, as well as publishing rare source material preserved in the depths of archives.

The rhetorical style of the Apostolic Letters of the Pope of Rome, which conceptually underpin the sacred and political objectives of the Christian mission in the emerging Livonia, contains literary depictions of the transformation of nature. Using metaphors and allegories of plants, water, earth, and fertility/barrenness, the authors of the Curia imbued social changes within Christianity's polarised social and spatial structures with symbolic meaning, which allowed them to establish a distinction between the profane space and the sacred landscape, legitimise the Christian mission, and establish new institutional and power relations. The poetic devices conveying narratives of nature's symbolic transformation served theological and political argumentative functions in the rhetoric of the Roman Curia; the exploration of this topic began in a journal's previous issue (2024/2) on the rhetorical incorporation and subjugation of nature in sacred landscape of medieval Livonia during the first half of the 13th century and Livonia's *loci amoeni* (lovely places) as instruments of literary imagery. The influence of the Curia's rhetorical models for the transformation of nature can be seen in the language of the texts produced by Riga Cathedral Chapter – documents and historical narratives; these texts imitated and adopted the Curia's models of content and style, and shaped the narrative of Livonia's stylised nature and the tradition of political communication (by *Andris Levāns* and *Rūdolfs R. Vītoliņš*).

In the geopolitics of early 18th century Europe, diplomacy was a field of unpredictable consequences and experiences, as the redistribution of power and influence in the Baltic Sea region was, as usual, determined by military rulers and armies: Jan Plater's diplomatic mission in Riga and Livland (*Vidzeme*) from 1710 to 1716 acted in the interests of the Polish–Lithuanian Commonwealth, but without official authorisation from the Sejm. Negotiations with representatives of Russian Tsar Peter I in Riga had to begin as soon as possible if the Kingdom of Poland wished to secure favourable terms regarding military and economic matters in Courland and Inflanty. Plater's mission represented a new form of diplomacy within the Polish–Lithuanian Commonwealth, allowing for a more direct and dynamic approach to resolving critical foreign policy situations by bypassing the Sejm (by *Mindaugas Šapoka*).

The conversion of Latvians to Russian Orthodoxy under the Moscow Patriarchate began in the 1840s and 1850s and was a process directed and supervised by the authorities of the Russian Empire. The relationship between the Latvian Orthodox Church and the state and society in the 1920s and 1930s, while under the jurisdiction of the Moscow Patriarchate, is revealed not only in the publicly contentious question of whether it was Russian or Latvian in character. The statistics compiled during this period reveal a quantitative growth in Latvian Orthodox congregations, which in turn helps explain social processes within church structures as an increase in the influence of these congregations (by *Baiba Pazāne*).

The development of Lithuania's political system has undergone a turbulent parliamentary phase from 1920 to 1926 and a period of revived statehood from 1990 to 2020. An understanding of the dynamics of social and political processes can be gained through a comparative systemic, institutional–legal, and historical analysis of the element's characteristic of both periods – namely, parties, elections, and constitutional–legal aspects. Such an analysis makes it possible to identify, within a single country and under democratic conditions, historically determined differences in political systems, institutional structures, and strategies of political influence, which have had varying effects on the development of statehood, the perception of national identity and ethnic policy, as well as the collective attitude of Lithuanian society in the context of significant choices and changes in the 20th–21st centuries (by *Martinas Malužinas*).

In the history of Latvia's renewed statehood, the development of a long-term foreign policy concept and the goals defined in the first half of the 1990s reveal a direction in geopolitical choices – a rapprochement with Western Euro-Atlantic institutions and a cautious distancing from Russia. Integration into NATO and the European Union was declared an official goal of Latvia's foreign policy in

1995. An analysis of historical processes sheds light on how this foreign policy concept influenced the development of Latvia's inner political processes and how the actions of the president, parliament, government, and foreign minister in implementing it can be characterised (by *Jānis Taurēns*).

The annexation of the Klaipēda region in March 1939 was yet another step in Germany's aggressive geopolitical policy in Europe, bringing the world closer to a new world war. A few days after the annexation of Klaipēda, officials of various ranks at the Polish legation in Riga sent reports to the Ministry of Foreign Affairs in Warsaw regarding the mood and reactions observed in Latvia among the public and in the press. The publication of these historical sources reveals new and previously unknown details; the translation and commentary will allow for a more accurate understanding of their content within the historical context (by *Ēriks Jēkabsons*).

With the characteristic lightness and intriguing tone of an essay, the book reviews published in the journal – dedicated to two monographs – explore the controversial and unconventional. A closer look at the specific individuals and texts that created and embodied the leading ideas of the era helps us explore and understand the phenomenon of the Baltic Enlightenment. Monograph by Pauls Daija offers such an approach to the intellectual landscape of the late 18th and early 19th centuries, which shaped a distinct understanding of literature and reading as a cultural experience within the Baltic cultural sphere; under its influence, a new form of literature – Latvian literature – was born. The study of this cultural process reveals previously unknown details and facets in the collective biography and subjective portrayal of Baltic German intellectuals and writers as intermediaries (by *Raivis Bičevskis*). The suspension and abolition of Latvia's state sovereignty, following the Soviet Union's occupation and annexation, was the result of a deliberately planned policy of expansion in the Baltic region carried out in 1939–1940. Countless studies have been devoted to this complex of events, seeking and offering answers and interpretations to seemingly simple questions – such as, how did the USSR manage to carry out the occupation of Latvia relatively easily and without resistance from institutions or society? Monograph by Aivars Stranga describes and explains the specific nature of Latvia's inner political situation and the choices made by the government, the strategy of influence implemented by the USSR, and the cautious, watchful attitude of European governments toward the abolition of statehood in Latvia, as well as in Lithuania and Estonia. At the time, to legitimise such blatant violations of international law, the USSR misled both the Latvian and international communities with the rhetorical argument of the “will of the people”. Today, this study allows us to argue with certainty that the aggressive policy implemented by the USSR constitutes

a gross violation of international law, and that the fact of occupation did not abolish the constitutional continuity of the Latvian state as a subject of international law (by *Jānis Pleps*).

This issue of the *Journal of the Institute of Latvian History* was supposed to come together easily, but the opposite happened, and the creative process dragged on, with the manuscript and layout undergoing revisions until the very last character – far longer than the time limit allowed. The work is now complete. I would like to thank the authors for their excellent texts, patience, and perseverance in our collaborative work as we refined and polished the content and style, as well as for their understanding and responsible attitude. Every issue of a scientific journal – and I will reiterate what I have said – whose editorial board and authors are guided by a vision of excellence in modern science and which aspires to high quality, demands that all parties involved pay attention to both the details and the broader context, a clear conceptual vision, and a thoughtful investment of intellectual, technical, and financial resources. If, in this work, joy and enthusiasm are sometimes overshadowed by fatigue, scepticism, and a lack of time, these drawbacks are nevertheless not destined to overshadow the joy of publishing an issue of a scientifically high-quality journal. I would like to express my sincere gratitude to Ināra Stašulāne, the literary editor for the Latvian language, and Antra Legzdiņa, the literary editor for the English language, for their patience, attentiveness, responsiveness, and diligence, as well as to the staff of the University of Latvia Academic Press and the University of Latvia for their support.

Dear readers, I hope you find joy in discovering the worlds and people of Latvia's and the Baltic region's past through the texts published in this issue. The study of history offers you and us the opportunity to converse and reflect, to argue and debate about the past and the narratives that explain it; in this way, it allows us to be free.

© 2025 Andris Levāns, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)